

ULUSLARARASI SİYASETTE KOSOVA’NIN BAĞIMSIZLIĞINA DAİR TEMEL MESELELER VE TÜRKİYE’NİN GENEL BALKANLAR POLİTİKASI

İsmail ERMAĞAN*

Gökhan SATICI**

ÖZET

Uluslararası siyasette etnik ve dini sorunlar açısından en devingen coğrafyalardan biri Balkanlar’dır. Makale ilk olarak, bölge halklarından Kosovalı Arnavutların bağımsızlık deklare etmeleri ile ortaya çıkan tartışmada tutarlı bir yargıya varabilmek için birçok konunun birlikte değerlendirilmesi gerektiğini savlamaktadır. Çünkü Kosova sorunu, yerel, bölgesel ve küresel hatlarda vuku bulmuştur. Ayrıca, Türkiye’nin Kosova’nın bağımsızlığına yönelik verdiği tepkide, Balkanlar politikasında Kosova’nın ehemmiyeti, bu kararın kendi Güneydoğu’suna emsal oluşturabileceği düşüncesine ağır bastığı ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kosova, Balkanlar, Küresel Aktörler, Arnavutlar, Türkiye

THE MAIN ISSUES IN INTERNATIONAL POLITICS RELATING TO KOSOVO’S INDEPENDENCE AND TURKEY’S GENERAL BALKAN POLITICS

ABSTRACT

In terms of ethnic and religious problems the Balkans is one of the most dynamic geographies in international politics. In the discussion which occurs with the independence of the Albanians of Kosovo who are one nations of the Balkan region, this article firstly argues that several issues have to be taken into consideration together to make a consistent evaluation. Because the Kosovo Problem has come out at local, regional and international lines. In addition, in the reaction of Turkey concerning to Kosovo’s independence it is asserted that the importance of Kosovo in the Balkan politics of Turkey takes more place than the opinion that Kosovo can create a precedent for the southeastern region of Turkey.

Keywords: Kosovo, Balkans, Global actors, Albanians, Turkey

*Yrd.Doç.Dr. İsmail ERMAĞAN , İstanbul Medeniyet Üniversitesi,
Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
ismailermagan@googlemail.com

**Gökhan SATICI, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Uluslar Arası İlişkiler
Bölümü, İstanbul

GİRİŞ

Balkanlar bölgesinde, Soğuk Savaş döneminde konjonktürel olarak dondurulmuş olan mikro milliyetçi eğilimler, Soğuk Savaş sonrası Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin dağılmasına ve Bosna ile Kosova'da savaflara (ve dış müdahalelere) neden olmuştur. Kosova konusuna girerken ifade edilmelidir ki, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti¹ altı kurucu ülke (Slovenya, Hırvatistan, Sırbistan, Karadağ, Bosna-Hersek ve Makedonya Cumhuriyeti) ve iki özerk bölgenin (Kosova ile Voyvodina) bir araya gelmesi ile zuhur etmişti. Bu devletin dağılması sürecinde gerek Bosna'da ve gerekse Kosova'da baş gösteren sorunlara küresel aktörlerin katılması ile, yerel ve bölgele uluslararası bir nitelik dahil olmuştur.

Kosova boyutunda, 17 Şubat 2008 tarihinde Kosova Parlamentosu'nun tek taraflı bağımsızlık kararı alması ile literatürde yeni ve ucu açık bir tartışma başlamıştır. Uluslararası siyasette "Kosova Sorunu" olarak adlandırılan bu süreç, temelde, "merkezi yönetime karşı etnik ve dinsel bir azınlığın ayrılması ve komşu ülkelerdeki akrabaları ile birleşme talebi" olarak tarif edilebilir (Oran, 2001, s. 508). Sorunun kaynağında tarihsel arka plan ve rövanşist milliyetçilik duyguları yadsımamak gerekmektedir. Not edilmelidir ki, Kosova, dekolonizasyon dönemi sonrasında kendi kaderini tayin etme hakkı ile kurulan tek devlettir. Dünya genelinde 193 bağımsız devletten 89 diplomatik tanınma almıştır.

Kosova'nın bağımsızlığı hususunda başlıca konulardan biri, küresel güçlerin -Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avrupa Birliği (AB), Rusya, Çin ve Hindistan- ilgili davranışlarıdır. Çünkü bunların hem Kosova'nın nihai statüsünü hem de Türkiye'nin Kosova ve Balkanlar politikasını etkilediği düşünülmektedir. Diğer yandan, bölge ülkelerinin tepkileri de denklem dışında bırakılmamalıdır; çünkü hem Kosova hem de Türkiye, bu ülkeler ile yoğun bir diplomasi içerisinde.

Bu çalışmada öncelikle Kosova'nın bağımsızlık tarihi ve bu çerçevede Arnavut milliyetçi tandanslar özetlenmektedir. Akabinde Kosova'nın bağımsızlık kararına ilişkin küresel aktörlerin pozisyonları ve itirazı olan bölgesel ülkelerin gerekçeleri aktarılmaktadır. Uluslararası hukuk, kendi kaderini tayin etme konusunu ve dolayısıyla Kosova'nın bağımsızlığını nasıl değerlendirmektedir?, diğer bir adımın sorusunu oluşturmaktadır. Son olarak, bu kararın Türkiye ile bağlantısı kapsamında Kosova'nın Türkiye/Güneydoğu için örnek teşkil edebilirliği ve Türkiye'nin Balkanlar politikası tartışılmaktadır.

1. KOSOVA'NIN BAĞIMSIZLIĞI

1.1 Tarihi Altyapı ve Siyasi Süreç

¹ Bu devlet sosyalist olmasına rağmen tarafsız bir politika izlemiştir ve Bağlantısızlar Hareketi'nin kurucu üyelerinden biri olmuştur.

Mevcut kaynaklara göre Kosova'ya ilk yerleşen topluluk, Romalılar tarafından İliryalılar olarak adlandırılmaktadır. Buna bağlı olarak Arnavutlar, kendilerinin İlirya kökeninden geldiklerini iddia etmektedir (Jansen, 1999, s. 1).

1190 yılında Kosova, Sırp devletinin kültürel ve idari merkezi haline gelmiştir. Bu nedenle Kosova, “eski Sırbistan” olarak görmektedir (a.g.e.). Bu kapsamda Sırp Arnavutluk'u, kendilerinin “Kudüs'ü” olarak değerlendirmektedir (Gallagher, 2005, s. 20). Çünkü Kosova, Sırp Ortodoks Kilisesi'nin ilk merkeziydi ve Sırp Arnavutluk için bu bölge bugün dahi önemini sürdürmektedir.

1389 Kosova Savaşı ile Sırp Arnavutluk ve müttefikleri, Osmanlı tarafından yenilmiştir. Bu dönemde, Sırp Ortodoks Kilisesi'nin faaliyetleri ile Müslümanlaştırma politikasına karşı Sırp direnişi ortaya çıkmıştır. Bu nedenle 17. yüzyılda “büyük göç” gerçekleşmiş ve Sırp Arnavutluk geniş kitleler halinde Belgrad ve çevresine yerleşmiştir. Böylelikle Sırp Arnavutluk merkezi yer değiştirmiştir.

1912-1913 Balkan Savaşları'nda Arnavutluk ve Kosova, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan tarafından işgal edilmiştir. Savaş sonrasında, 1913 Floransa Protokolü ile Arnavutluk'un sınırları çizilmiştir. Ancak, Kosova ve Makedonya, bu haritanın dışarısında kalmıştır (Malcolm, 1998, s. 252-253).

İkinci Dünya Savaşı'nda Kosovalı Arnavutlar, Almanları desteklemiştir. Bölgede Mihver güçlerine destek verilmesi için Arnavutlar tarafından İskenderbey SS Birliği oluşturulmuştur. Bu desteğin karşılığında, bölgede ilk defa “Büyük Arnavutluk” ülküsü dahilinde bütün Arnavutları kapsayan bir Arnavutluk devleti kurulmuştur.

Yugoslavya'nın savaş sonrası döneminde Tito, komünist partiler üzerindeki gücünü pekiştirdikten sonra Kosova'yı Sırbistan yönetimine bırakmıştır. 1946 Yugoslav Anayasası ile Kosova “özerk toprak” ilan edilmiştir. 1963 Anayasası'nda bu statü, “eyalet”e yükseltilmiştir. 1974 Anayasası, Kosova yönetimine, kendi anayasasını oluşturma yetkisi ve Sırbistan Cumhuriyeti'nden bağımsız olarak federal temsiliyet haklarını tanımıştır. Ayrıca, Sırbistan'ın Kosova ile ilgili alabileceği kararları veto etme yetkisi verilmiştir (Oran, 2001, s. 509).

Tito'nun ölümünden sonra (1980) Kosova'da geniş çaplı eylemler düzenlenmiştir. Başlıca nedeni, üniversite koşullarının kötü olmasıydı. Ancak öğrenci eylemleri zamanla siyasal eylemlere dönüşmüştür (Malcolm, 1998, s. 334-335).

1989 yılında anayasa değişikliği ile Kosova'nın özerklik statüsü Sırp Arnavutluk tarafından kaldırılmıştır. Bu duruma karşılık olarak Kosovalı Arnavutlar, Temmuz 1989'da Yugoslav Kosova Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. Cevap olarak Sırp Hükümeti, Kosova parlamentosunu kapatmış ve hükümetini dağıtmıştır. 1991 yılında Kosova paralel parlamentosu, Kosova Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. Bu devlet, sadece Arnavutluk tarafından tanınmıştır.

1992 yılında Kosovalı Arnavutlar arasında yapılan seçimleri İbrahim Rugova ve partisi Kosovo Demokratik Birliği kazanmıştır. Seçim sonrasında Rugova'nın temel siyaseti, pasif hareket ve Kosova sorununun uluslararası politikaya eklemleyebilmektir. Ancak 1995 Dayton Antlaşması'na Arnavutların dahil edilmemesi ve uluslararası topluluk tarafından Yugoslava'nın sınırlarının tanınması, Rugova'nın pasif hareketinin halk

nezdinde zayıflamasına ve UÇK²'nin sahne almasına yol açmıştır (Samancı, 2011, s.128). Rambouillet görüşmelerinin başarısızlığı üzerine NATO 1999 Mart'ında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) kararı olmadan hava saldırıları düzenlemiş ve 1999 Temmuz'unda da uluslararası güvenlik güçleri bölgeye yerleşmiştir (Oran, 2001, s. 512).

1.2 Arnavut Milliyetçi Oluşumlar ve Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK, Ushtria Çlirimtare e Kosovës)

14. ve 20. yüzyıl arasındaki zaman diliminde Arnavut toplumu ve milliyetçiliği ele alındığında üç ana dönem bulunmaktadır: a) Osmanlı dönemi ve 1878-1881 yıllarında Osmanlı yönetimi altında birleşik bir topluluğun kurulması isteği, b) 1920-1949 dönemi Faşizm deneyimi ve c) 1949-1985 Enver Hoca yönetiminin bölgeye etkisi.

15. yüzyılda Arnavut toplumu üzerinde Osmanlı etkisinin artması üzerine, 1443 yılında Gjerg Kastrioti (İskender Bey) Osmanlı'ya karşı isyan etmiştir. Köken olarak Batı Kosovalı olan İskender Bey, bölgede bir dönem Osmanlı'nın Batı Balkanlara ilerleyişini engellemiştir.

16. ve 17. yüzyılda Arnavutlar Müslümanlaşmaya başlamıştır. Kaynaklara göre, 1600'lü yılların başlarında bölgede yaşayan Katolikler Müslümanlardan on kat fazla idi (Gallagher, 2005, s. 20-21). Diğer yandan, Osmanlı Tımar sistemi, Arnavutların Ghegler ve Tosklar olarak ayrılmasına neden olmuştur. Ghegler, Osmanlı yönetimini reddedip Arnavutluk'un kuzey dağlarında göçebe olarak yaşamayı tercih ederken; Tosklar, Türklerin hâkimiyeti altında kalarak Türk paşalarının köylü tabakasını oluşturmuştur. O sebeple, iki toplum aralarında farklı iki diyalektik ortaya çıkmıştır (Singler III, s.2).

1878 yılında Prizren'de Arnavutlar ilk defa siyasi birliği hedefleyen ulusal bir hareket hayata geçirmişlerdir. Bu bağlamda, dört Türk yönetiminin ortak bir siyasi bölgede toplanması hedeflenmiştir (Gallagher, 2005, s. 21). Adına Prizren Birlik Programı verilen toplantıda, ilk defa "Büyük Arnavutluk" ideali seslendirilmiştir.

1943 yılında İkinci Prizren Birlik Programı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıya Arnavut coğrafyasından delegeler katılmıştır ve önceki programla aynı hedefleri içermektedir. Almanların desteği ile kurulan İskenderbey SS Birlikleri ile bölgede etnik temizlik gerçekleştirilmiştir. Savaş sonrasında ise Büyük Arnavutluk parçalanmış, Makedonya ve Kosova Yugoslavya'ya devredilmiştir. Kosovalılar bu duruma büyük bir isyanla karşılık vermişlerse de, Partizanlar tarafından kanlı bir şekilde bastırılmışlardır (Jansen, 1999, s. 3-4).

1948 yılında Yugoslavya'nın Kominform³'dan ayrılması üzerine Stalin, Yugoslavya'da istikrarın bozulması maksadıyla Enver Hoca'nın Kosova Arnavutları'na yönelik propoganda yapmasını desteklemiştir. Ancak bu politika, 1960'lı yıllarda Kosova

² UÇK, Kosova'nın Sırbistan'dan ayrılması için savaştan etnik Arnavut gerilla hareketidir; Sırbistan tarafından terör örgütü kabul edilmiştir.

³ Kominform, 1947'de SSCB, Polonya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Romanya, Macaristan, Yugoslavya, Fransa, İtalya komünist partilerini bir araya getiren oluşumdur ve açıklanan hedefi "Amerikan emperyalizmi"ne karşı ortak hareket etmektir.

Devrimci Komitesi'nin kurulması ile yürürlüğe girmiştir. Bununla birlikte, bölgede Arnavut milliyetçiliğinde ve öğrenci protestolarında artış görülmüştür. 1974 yılında Kosova'ya otonom statüsünün verilmesi her ne kadar Arnavutları sakinleştirse de, bir o kadar cesaretlenmelerine neden olmuştur. 1970-80'li yıllarda Kosova'da komünist merkezli Arnavut milliyetçi gruplarda artış gözlemlenmiştir. Bunların en önemlileri Kosova Marksist-Leninist Organizasyonu, Kosova Bağımsızlık Hareketi, Yugoslav Arnavut Cephesi, Kızıl Ulusal Cephe ve Kosova Cumhuriyeti Halk Hareketi'dir. 1981 öğrenci hareketlerinin öncesinde bu beş grup birleşerek, Kosova Halk Hareketi'ni oluşturmuştur. LPK olarak bilinen bu grup, 1993 yılında kurulan UÇK'nın temel yapısını oluşturmuştur. Rugova yönetiminin başarısızlığı üzerine 1995 yılından sonra Yugoslav Ordusu ile UÇK arasındaki çatışmalar artmış, 1999 yılındaki NATO müdahalesine kadar devam etmiştir. 1998-1999 Kosova Savaşı'ndan sonra Kosova Cumhuriyeti hükümetinin ordu kadrolarına alınmıştır.

2. KOSOVA'NIN BAĞIMSIZLIK KARARI VE KÜRESEL AKTÖRLERİN TUTUMLARI

Kosova'nın bağımsızlığı sürecinde ABD (Buzan, 2004), AB (Reid, 2004), Rusya (Rosefielde, 2004), Çin (Shirk, 2008) ve Hindistan (Meredith, 2008) gibi küresel aktörlerin dış politikaları -girişte zikredilen hususlara ek olarak- hem benzer bir ülkenin olası bağımsızlığı hem de küresel güç dengesi bağlamında önem arz etmektedir:

ABD, Soğuk Savaş döneminde Balkanlar'da geniş bir alan kaplayan ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile arası çok iyi olmayan Tito Yugoslavya'sının toprak bütünlüğünü desteklemiştir. Dönemin iki kutuplu uluslararası sisteminde Batı Bloğu'nun sesi NATO, bölgede iki üyeye (Yunanistan ve Türkiye) sahipti. Diğer taraftan SSCB, sosyalizmle yönetilen Macaristan, Arnavutluk, Romanya ve Bulgaristan gibi bölge ülkelerinden özellikle Bulgaristan ve Macaristan ile ilişki geliştirmişti. Fakat genel olarak, II. Dünya Savaşı'ndan sonra gerek Doğu Avrupa gerek Balkanlar SSCB'nin etkisi altında idi. Soğuk Savaş'ın bitimi ile ABD küreselleşme sürecinde formüllediği yeni stratejik hedefler kapsamında bu bölgelerde egemen olmayı elzem görmüştür. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin dağılması sürecinde ortaya çıkan çatışmaların Avrupalı devletler tarafından çözülememesi üzerine, ABD sorunlara dahil olmuştur (Fouskas, 2004, s.38). Balkan Yarımadası, Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan, Kuzey Afrika ve Akdeniz ile iç içe ve Rusya'ya yakınlığı gibi özellikleri jeopolitik bir potansiyel barındırmaktadır. Dahası, petrol ve doğalgaz gibi Avrupa için hayati önemde olan enerji kaynaklarının Avrasya ve Ortadoğu'dan Avrupa'ya taşınmasında bir geçiş hattıdır (Yaşın, 2005, s.17). ABD, Kosova'nın bağımsızlığını bu denklemler üzerinden okumuştur ve verdiği destek ile bölgede etkin bir konum amaçlamıştır/edinmiştir. Bunun adımları Dayton Anlaşması⁴, Kosova müdahalesi ve NATO genişlemesi olmuştur. NATO'ya 2004 yılında Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya, Slovenya; 2009 yılında ise Hırvatistan ve Arnavutluk

⁴ Dayton Anlaşması, Hırvatistan Savaşı ve Bosna Savaşı'nı sona erdirmiştir. Bosna-Hersek, Sırbistan ve Hırvatistan arasında 1995 yılında imzalanmıştır. Güvenlik maksadıyla bu bölgelere NATO güçleri gönderilmiştir.

katılmıştır. Böylelikle Amerikan etkisi, Varşova Paktı'nın⁵ yan ülkelerinde tesis edilmiştir.⁶

NATO'nun ve AB'nin 2004'deki genişlemeleri, ABD'nin Avrupa kıtasına ilişkin politikasına (Rusya'nın geri dönüşünü engelleyici güç haritasını inşa etmek) uygundu. İlaveten, Kosova politikası ile bölgede daha etkin bir şekilde konumlanma imkânı, ABD tarafından, Avrupa'da 1990'ların başından itibaren artan (Maresceau, 1997, s. 28) ve Fransa ile Almanya'da taraftar bulabilen ABD karşıtlığı veya otonom kimlik (ABD'siz/NATO'suz AB⁷) fikrinin önünün alınması olarak da addedilmiştir (Eichengreen, 2003).

ABD, 1999 yılında Kosova'yı kurtarmak için düzenlediği hareket ve ülkenin 9 yıl sonra bağımsızlığına kavuşturulması ile birlikte, kendisi ile sorunlar yaşayan ya da yaşayabilecek çok etnikli devletlere "iki düşün, bir davran" mesajı vermiştir (Chomsky, 2003, s. 32). Üstelik Kosova, ABD'nin desteği ile kaos yerine huzur diyarı olabilecek bir atılım gerçekleştirilebilirse, bu, dünyanın diğer coğrafyalarında ABD'nin yapacağı operasyonlar için bir örnek oluşturabilecektir. Öbür taraftan belirtmek gerekir ki, ABD, insan hakları ve güvenlik inşası bağlamında nihayetlendirilememiş ve kanlı çatışmalara sebep olmuş sorunların çözümünde doğrudan bir pozisyon almıştır. Kosova'nın bağımsızlık ilanı ardından Arnavutlar, hem Arnavutluk'ta hem de ABD'liler ile birlikte Kosova'da sevinç gösterileri düzenlemişlerdir.

AB'nin Kosova politikası; kıtasal, bölgesel, küresel ve ilkesel izler taşımaktadır: Uzun yıllar Osmanlı ve Sovyet egemenliği ile parçalara ayrılmış olarak algıladıkları Avrupa kıtası, AB'nin genişlemesi⁸ ile ortadan kalkabilecekti (Rehn, 2006). Ayrıca birleşmiş bir AB, Rusya'yı Balkanlar'da uyumlu bir davranışa itebilirdi. İlkesel olarak, Kosova sorununa AB kendi norm ve yapıları bağlamında sembolik önem atfetmiş ve bölgede güvenliğin tesis edilmesi yönünde çabalamıştır. Yugoslavya'nın dağılışı ve Bosna-Hersek sorununa müdahil olamayan Birlik, çekimsiz üyelerine rağmen (Fransa, İtalya ve Yunanistan) Kosova'da uluslararası askeri güçler içerisinde yer aldı. Kosova üzerinden bölgesel etki tesis etmeyi ve bunu dünyaya göstermeyi hedefledi. Böylece Bosna'daki itibar kaybını tedavi edebileceğini düşündü. Lakin Kosova operasyonu da açığa çıkarmıştır ki, AB'nin ortak/işleyebilir bir Güvenlik, Savunma ve Dış Politika geliştirmeden ABD/NATO'dan bağımsız hareket edebilme kabiliyeti oldukça düşüktür (Kut, 1999, s. 45). Son olarak, Birlik, onayan bir Kosova politikası ile "AB, Hıristiyan Kulübü'dür" eleştirilerine kanıt sunulabileceğini vurgulamıştır. Ortodoks Sırp'ların saldırıları karşısında Müslüman Arnavutları destekleyerek dünya kamuoyuna tarafsız olduğu konusunda bir mesaj iletmek istemiştir.

⁵ Varşova Paktı (1955) eski sekiz sosyalist ülke (SSCB, Demokratik Almanya, Çekoslovakya, Polonya, Romanya, Macaristan, Arnavutluk ve Bulgaristan) arasında imzalanan, karşılıklı askeri ve siyasal yardımlaşmayı içeren anlaşmadır.

⁶ Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan NATO'ya 1999 yılında üye olmuştu.

⁷ ABD-AB ilişkisinin dönüşümü ve seyri için bakınız: Kissinger, 2001 ve Loeonard, 2006.

⁸ AB 2004'te Polonya, Slovenya, Slovakya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Kıbrıs, Malta, Estonya, Litvanya, Letonya; 2007'de Romanya ve Bulgaristan ile genişlemiştir. 2013'te de Hırvatistan ile genişleyecektir.

Rusya Federasyonu, Kosova sorununu Balkanlar'da ABD-AB birlikteliğine karşı⁹ nüfuzunun geriletilmesi olarak değerlendirmiştir. Sırp yönetiminin Kosova şiddetini benimsememekte, fakat Sırbistan ile SSCB dönemine dayanan müttefiklik ilişkisinin devamından yana idi. Dahası, ABD ve AB'nin Doğu Avrupa ve Balkanlar'da fazlaca genişlemesini, siyasi ve ekonomik anlamda riskli/kuşatıcı olarak nitelendirmiştir (Kamalov, 2007, s. 8). Rusya, ABD'nin Kosova üzerinden Balkanlar bölgesine girmek istediğini bilmesine rağmen, işe yarar bir tedbir üretememiştir; çünkü SSCB sonrası siyasi, askeri ve ekonomik açılardan yetersiz kalmıştı. Burada Sırbistan'ın lideri Milosevic'in NATO harekâtını adeta teşvik edercesine yaptığı ultra-milliyetçi siyasi ve askeri hataları unutmamak gerekir.

Putin, iktidarının daha ilk günlerinde Yeltsin'in pasif tutumunu bırakmış; Çin ile anlaşma imzalayarak NATO'ya karşı ittifak politikası geliştirmiş ve bunu "NATO'nun sınırlarımıza yaklaşmasını istemiyoruz," sözü ile ortaya koymuştur¹⁰ (Yılmaz, 1999, s. 49). Balkanlar'da Sırbistan ve Moldova dışında Rusya'nın etkili olduğu bir devlet olmaması, Rusya'nın bölgede nasıl gerilediğini anlatmaktadır. Rusya'nın Kosova'nın bağımsızlığını onaylamamasının nedenleri arasında; dış politikasında önemli bir yer tutan Avrasyacı retorik¹¹ (Dugin, 2003, s. 123), ABD ile giriştiği küresel rekabette önemli bir üssü kaybetmeme düşüncesi ve Kosova'nın Rusya içindeki ayrılıkçı/bağımsızlıkçı bölgelere (örneğin Çeçenistan) emsal olabileceği kaygısı sayılabilir. Rusya, Batılı ülkelerin müttefiki konumundaki ülkelerde de ayrılıkçı hareketlerin bulunduğu dikkat çekmiş, kendisinden destek isteyen bu bölgelere pozitif bir cevap vermediğini belirterek Batıyı bir nevi tehdit etmiştir.

Çin ve Hindistan, Kosova'nın bağımsızlık ilanını doğru bulmamaktadır. Pozisyonlarını üç teze dayandırmaktadır: 1) Toprak bütünlüğünün önemsenmesi, 2) bağımsızlık ilan eden özerk bölgelerin devlet olarak tanınmasına ilişkin uluslararası hukukta her zaman geçerli olacak bir yorumun oluşması gerektiği ve 3) sınırları belli bir devletin içinde başka bir devletin kurulması konusunun küresel güç mücadelesinde bir silaha dönüşmemesi meselesi. Bu bağlamda Çin, sınırları içerisindeki Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nden (Doğu Türkistan olarak da bilinmektedir) ayrılıkçı/bağımsızlıkçı eğilimlerinden endişe ederken (Millward, 2007), Hindistan ise Pakistan ile aralarında tarihsel çatışma kaynağı haline gelen Keşmir'den rahatsızlık duymaktadır (Navnita, 2000). Dahası, Çin, Kosova'nın tek taraflı bağımsızlık kararının uluslararası ilişkilerde

⁹ Burada bahsetmek gerekirse: AB, ABD olmadan kendi başına hareket ederse ve Avrupa entegrasyonunu ABD faktöründen dolayı Rusya'ya karşı bir silah olarak düşünmezse, Rusya'nın AB'nin bütünleşmesini destekleyebileceği iddia edilmektedir. Buna Doğu Avrupa'da AB üyesi olmayan Rusya koçsuları Belarus, Ukrayna, Moldova dahildir. Rusya'nın, AB ve ABD yaklaşmasını böyle bir strateji ile önleyebileceği ve bunun siyasi ve askeri yönden kendisi için de bir istikrar yaratabileceği varsayımlanmaktadır (Dağı, 2002, s.236).

¹⁰ Brzezinski, Putin'in uluslararası siyaset tarzında en çok pragmatizm ve realizm geçerlidir fikrindedir (2010).

¹¹ Buna göre kuzey ve batı istikametlerinden çok güney ve doğu yönleri önemlidir; o nedenle Balkanlar ve Kosova, Rusya'nın Avrasya politikalarında stratejik değere sahiptir.

temel normları zedeleyeceğini ve BMGK'nin otoritesini sarsacağını ifade etmiştir. Çin tarihinde ilk defa (2009 yılında) Uluslararası Adalet Divanı'ndan önce bir sürece girmiş ve Sırbistan'ı kastederek bir devletin kendi bütünlüğünü koruyabileceğini vurgulamıştır. Çin, ABD'yi bir adım daha öne çıkararak zaten önde olan pozisyonunu katmerleştirecek küresel güç denklemlerinde, dengesi bir tavır yeğlemektedir. Hindistan bir yandan tarihsel Rusya yakınlığını dikkate alırken, diğer yandan küresel boyutta ABD karşıtı bir tutum sergilemek istememiştir; fakat Keşmir'deki kontrolünü kaybetmeme motivasyonu bu kararında ağır basmıştır.

Kosova konusunda üç küresel güç Rusya, Çin ve Hindistan 15 Mayıs 2008 tarihinde ortak pozisyonlarını Yekaterinburg'da beraberce deklare etmişlerdir. Buna karşılık ABD ve AB, Kosova'nın durumunun özel olduğunu ve dünyadaki diğer bağımsızlıkçı/ayrılıkçı bölgeleri etkilemeyeceğini savunmuştur.

3. KOSOVA'NIN BAĞIMSIZLIK KARARINA İTİRAZ EDEN BÖLGE ÜLKELERİ VE NEDENLERİ

Kosova'nın bağımsızlık ilanı, bölge ülkeleri tarafından da farklı tepkiler ile karşılanmıştır. AB'nin 27 üyesinden -Yunanistan, Kıbrıs Cumhuriyeti, Romanya, Slovakya ve İspanya hariç¹²- 22'since onanmıştır.

Bu bağlamda en yoğun itirazı, konunun taraftarından biri olan Sırbistan etmiştir: Kosova'nın bağımsızlık ilanı, sadece Sırbistan'da değil, Kuzey Kosova'da ve Bosna-Hersek'te yaşayan Sırp nüfusu birleşme yönünde hareketlendirmiştir. Dayton Anlaşması ile Bosna-Hersek Devleti kantonlara bölünmüş ve ülkenin % 49'unu Sırp Cumhuriyeti'nin, % 51'ini Boşnak-Hırvat Federasyonu'nun kontrol etmesi öngörülmüştü. Kosova'nın bağımsızlığı sonrası Sırbistan yetkilileri, bir yandan, Kosova'daki Sırp nüfusun kuzeye göç etmesini ve bu bölgenin kendisine bağlanma eğilimlerini desteklemektedir. Diğer yandan, oluşturulduğu tarihten itibaren Bosna-Hersek Devleti'ni kendi devleti olarak görmeyen Bosnalı Sırp'ların Sırbistan'a eklenme aksiyonlarını teşvik etmektedir. Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğü savunan Batılı güçler, bu planlara karşı çıkmaktadır. Buna karşılık, Sırbistan'ın güneyinde bulunan Preşova Vadisi'nde çoğunluğu teşkil eden Arnavutlar, ileride Kosova'ya bağlanmak isteyebilir. Toplamında fark edilebilir ki, Balkanlar'ın en potansiyelli aktörlerinden biri olan Sırp halkının, memnuniyetsizliğini en aza indiren bir çözüm formüllememediği sürece, bu sorunlar yumağı ortada duracaktır.

Karara itiraz, Sırbistan'dan sonra en çok Rusya Federasyonu'ndan gelmiştir.¹³ Örneğin Putin "Kosova'ya bağımsızlık hakkı tanınırsa, Gürcistan'da Güney Osetya ve Abhazya da aynı haktan niye yararlanmasın?" demiştir (Çaycı ve Türbedar, 2007, s.31). Rusya, öte yandan, Tataristan, Kalingrad, Yakutistan, Dağıstan gibi bölgelerinde ayrılıkçı/bağımsızlıkçı tedirginlikler yaşamaktadır. SSCB'nin içinde federal mekanizmalar ortamında yaşanmayan etnik sorunlar, ulus devlet yapılarının tezahürü ile problemlere yol açmaktadır.

¹² Bu ülkelerin son dördü aynı zamanda NATO içinde Kosova'ya tanımayan ülkelerdir.

¹³ Rusya, bölgesel yakınlığı sebebiyle burada bölge aktörü olarak aktarılmaktadır.

Kosova'nın bağımsızlığı, Ukrayna ve Moldova'nın olası NATO üyeliği bağlamında Rusya-Ukrayna ve Rusya-Moldova ilişkilerini etkilemiştir: Rusya, kendi güvenliği açısından çevrelenme duygusu hissettiği ve büyük önem verdiği jeopolitik bir konuma sahip bu iki ülkenin NATO'ya girmesine karşıdır. Hatta anılan ülkeleri, içlerindeki Rus azınlıklar ile tehdit bile etmiştir. Son yıllarda hızla Batı Bloğu'na eklemlemeye çalışan Ukrayna, güneyindeki Kırım Yarımadası'nda bulunan Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin statüsünden ve bölgedeki bağımsızlık eğilimlerinden kaygı duymaktadır. Kırım Özerk Cumhuriyeti, Ukrayna yasalarına göre Kırım Anayasası tarafından yönetilmektedir. Bölgenin nüfusu -her ne kadar Ukraynalılar ve Kırım Tatarları'nın sayıları az olmasa da- etnik Ruslar tarafından domine edilmektedir.¹⁴ Bu sebeple Ukrayna, Kosova'nın kararını ulusal menfaatler, uluslararası hukuk ve toprak bütünlüğü çerçevesinde değerlendireceğini ifade etmiş ve kararı Rusya-NATO üyeliği-iç siyaset üçgeninde onamamıştır. Kosova'nın bağımsızlık ilanına ilişkin aynı neden-sonuç analizi, Moldova için de geçerlidir: Rusya, Balkanlar'ın kuzeyinde eski SSCB toprağı olan Moldova'yu, oluşmasına destek verdiği Transdinyester Cumhuriyeti ile bölme tehdidinde bulununca, bu ülke NATO üyeliği hususunda geri adım atmış ve tarafsız kalacağını bildirmiştir. Rus azınlığın yaşadığı Transdinyester, Moldova içinde tek taraflı bağımsızlığını ilan etmiş bir bölgedir, lakin Birleşmiş Milletler üyesi hiçbir devlet tarafından tanınmamaktadır.¹⁵

Kosova'nın bağımsızlığına karşı çıkan bir diğer bölge devleti Yunanistan'dır. Bunun nedenleri olarak; bu ülkenin geleneksel Sırp yanlısı siyaseti, dinsel benzerlik, bağımsız devletlerin toprak bütünlüğü ve azınlık haklarının korunması kapsamında uluslararası hukukta kabul edilen normlara atıf, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) için örnek olabilirliliği ve Yunanistan'ın batısı ile kuzeybatısında (özellikle Çamerya Bölgesi) yaşayan etnik Arnavutların olası bağımsızlık eğilimleri fark edilmektedir. Kıbrıs Cumhuriyeti de KKTC'nin tanınması hedefine olumlu yönde tesir edebileceği kanaatiyle Kosova'yu tanınamamaktadır. Özde, gerek kendisinin kuzeyinde (KKTC kastedilerek) gerekse Sırbistan'ın güneyinde (Kosova kastedilerek) uluslararası hukukun temel kurallarından biri olan toprak bütünlüğü prensibinin sürekli biçimde çiğnenildiği fikrindedir.

Romanya, Kosova'nın kararına itiraz etmiştir; endişesinin sebebi Karadeniz'de kıyıya sahip, Romanya ve Bulgaristan arasında uzanan Dobruca Bölgesi'dir. Burası Güneydoğu Romenleri ile Kuzeydoğu Bulgarları için bir sınır hattıdır. Dobruca'da yoğun miktarda Bulgar kökenli Romen vatandaşları ikame etmektedir (Kahl/Sallanz, 2008, s. 857-879). Romen siyasetçiler, bu halkın Kosova'dan ilham alarak ve aynı metodu kullanarak ileride Bulgaristan'a bağlanmak isteyebileceklerini dile getirmişlerdir. Dahası, Avrupa Parlamentosu'nun 2010 yılındaki Kosova'yu tanıyan

¹⁴ Rusya ve Ukrayna arasında NATO üyeliği dışında, Rusya'nın Sivastopol'da konuşlanmış Karadeniz filosu ile doğalgaz ve petrol konusu tartışma yaratmaktadır.

¹⁵ Transdinyester Cumhuriyeti, 2006'da Moldova'dan ayrılma kararının çıktığı referandum sonuçlarının tanınması hedefiyle Rusya'ya başvurmuştur. Rusya, uluslararası hukuk ve imzalamış olduğu Avrupa'daki sınırlarının bütünlüğünü garanti eden anlaşmaya binaen, Transdinyester'in bağımsızlığını tanınamamıştır.

kararının bağlayıcı olmadığı kanaatinde olup, uluslararası platformlarda Sırbistan'ın pozisyonunu desteklemektedirler.

Slovakya'nın itirazının temelinde, uluslararası camiada Kosova ile ilgili oluşmayan ortak kanaat vurgu yapılmaktadır. Slovakya, Kosova'yı Sırbistan'ın bir parçası olarak nitelendirdiğinden Kosova'nın bağımsızlığını onamamaktadır. Fakat Kosova'nın durumunu sui generis (kendine özgü) olarak değerlendirdiğinden, bu süreci geri çevrilemez bulmaktadır. Öbür yandan, bu konuda uluslararası yapılarda nihai bir kararın yılları alabileceğinin altını çizmektedir. Esasında Slovakya'nın aklının bir tarafında, kendi topraklarında yaşayan yaklaşık 500 bin Macar azınlığı yatmaktadır – ki bu oran, toplam nüfusun yüzde 10'una tekabül etmektedir. Azınlıklara otonom haklar verilmesi, bağımsızlık yönünde atılmış bir eylem olarak okunmakta ve Kosova bu çerçevede bir endişe uyandırmaktadır.¹⁶

Kosova'nın bağımsızlığı AB üyelerinden İspanya'da, Bask ve Katalonya bölgeleri için daha keskin bir ayrılıkçı motivasyon yaratabileceği düşüncesi ile destek bulmamaktadır. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin dağılmasından sonra Sırbistan-Karadağ arasında Yugoslavya Federal Cumhuriyeti kurulmuştu. 2006 yılında yapılan bir referandumla barışçıl bir şekilde Sırbistan'dan ayrılan Karadağ, Kosova'nın bağımsızlık ilanında Sırbistan'dan yana bir tavır aldı. Bu politika, ülkenin demografik yapısı ile yakından ilintili idi: Karadağlıların yanında (% 50), nüfusun önemli bir kısmı etnik Sırp'tı (% 29) ve bu dayanışmaya yol açtı. Buna karşın, yadsınamaz orandaki etnik Arnavut nüfusun (% 9) olası ayrılıkçı eğilimlerinden ürktü. Fakat nihayetinde Karadağ, Kosova'nın bağımsızlığını onaylamıştır.

Kosova'nın bağımsızlığından kaygı duyan bir diğer bölge devleti Makedonya'dır. Nedeni, Batı Makedonya'da önemli miktarda Arnavut nüfus yaşamaktadır ve bunlar Kosovalı soydaşları ile beraber hareket etme hevesine kapılabilirlerdi. Zaten ülkedeki Makedon-Arnavut sorunu, Makedonya'nın Yugoslavya'dan ayrılması/bağımsızlığı (1991) itibariyle siyasi bir zemine taşınmıştı. Bu sorun kimi zaman askeri bir hal almakta; iç karışıklık ve istikrarsızlık, ülkenin güvenliği için göz ardı edilemez bir potansiyel barındırmaktadır.¹⁷ Makedonya yinede Kosova'yı tanımıştır.

AB üyeliğine aday ülkelere Makedonya ve Karadağ'ın bu kararında, AB kurumlarının tanıma çağrısı etkili olmuştur. Bu iki devlet, Kosova'daki kültürel, dini ve dilsel hakların korunmasının ve çok kültürlü unsurların/azınlıkların Kosova'daki demokratik sisteme entegre edilmesinin altını çizmişlerdir.

Sezinlenebilir ki, Balkanlar coğrafyasında itirazların odak noktasını, -kararın küresel düzeyde emsal olarak zikredilebileceği ve dolayısıyla kimi devletlerin toprak bütünlüğü kapsamında sorunlar ile karşılaşabileceği meselesine ilaveten- çoğu bölge ülkesinde

¹⁶ Slovakya, 2009'da bir kanunla ülkenin resmi kurumlarında “azınlık dillerinin konuşulmasını” yasaklamış, Macaristan da tepki buna vermişti. Azınlıklar meselesi, Çekoslavakya'nın 1993 yılında Çek Cumhuriyeti ve Slovakya olarak ayrılmasından sonra, Slovakya ile Macaristan arasında gerilim kaynağıdır. Ayrıca, Avusturya'nın da (Slovak azınlığa karşı) Slovakya'ninkine benzer bir uygulaması bulunmaktadır.

¹⁷ Bu sorun temelde, Makedonya'nın Arnavut vatandaşlarının azınlık statüsünden rahatsızlık duymalarından ve 1974 Yugoslavya Anayasası'na dayanarak ülkenin kurucu unsur olduklarını savlamalarından kaynaklanmaktadır.

bulunan/dağılmış azınlıklar nedeniyle bölgenin ve ülkelerin güvenliği konusu oluşturmaktadır.

4. KOSOVA’NIN BAĞIMSIZLIK KARARI VE KENDİ KADERİNİ TAYİN ETME PROBLEMATIĞI

Kendi kaderini tayin etme hakkı ilk olarak 1. Dünya Savaşı Sonrası’nda Wilson İlkeleri ile ortaya çıkmıştır. 2. Dünya Savaşı sonrasında “dekolonizasyon resmi yetkisine” bağlı olarak karar işlemiştir. Birleşmiş Milletler 1945 Sözleşmesi’nde bulunan ilk 55 başlıkta, eşit haklar ve kendi kaderini tayin etme hakkına yer verilmiştir. 1960 Bildirisi (Koloni ülkelerine ve halklarına bağımsızlık tahsis etme ilanı) ile 1960’lı yıllarda birçok Asya ve Afrika ülkelerinin BM üyeliği gerçekleşmiştir (Fierstein, 2008). Uluslararası Adalet Mahkemesi’ne göre, kendi kaderini tayin etme uluslararası hukuku, kendi yönetimi olmayan bölgelerin halkları ve yabancı güçlerin kontrolü, işgali veya sömürgeci altında bulunan halklar için tanımlanmıştır (UAM, No. 2010/25, 2010). Ayrıca “her halk kendi kaderini tayin etme hakkına sahiptir,” şeklinde bir hüküm, 1966 Birleşmiş Milletler Sivil ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’nde kayıt altına alınmıştır (Muharremi, 2008, s.414). Bu kapsamda Kanada Anayasa Mahkemesi, kendi kaderini tayin etme hakkını Quebec halkı için şu şekilde yorumlamıştır: BM ve Uluslararası Adalet Mahkemesi’nin beyan ettiği “halk” ve “kendi kaderini tayin etme hakkını” tamamen kabul etmiştir. Fakat Quebec halkının baskı altında tutulan ve sömürge halkı çerçevesinde değerlendirilemeyeceğini, aksine Quebec halkının kendi sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik faaliyetlerini varolan hükümet içerisinde gerçekleştirebildiklerini belirterek Quebec’in tek taraflı bağımsızlık isteğini reddetmiştir (Reference re Secession of Quebec, [1998] 2 S.C.R. 217).

Harici olarak kendi kaderini tayin etme hakkının gerçekleştirilmesinden önce bu sürecin dahili olarak (varolan devlet içerisinde siyasi, ekonomik ve sosyal gelişimlerin uygulanabileceği anayasal mekanizmanın) elde edilmesi gerekmektedir. James Crawford, kendi kaderini tayin etme hakkının tek taraflı bağımsızlık ilan etme yetkisi vermediğini öne sürmektedir. Koloni çerçevesi dışında gerçekleşen bir süreçte, halkın kendi geleceğine karar vermesinin dış müdahale olmadan bir anayasal süreç içerisinde gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Muharremi, 2008, s.416-417).

BMGK’nin 11 Mart 2008 tarihli oturumunda Sırp Dışişleri Bakanı Jeremiç şu konuşmayı yapmıştır: “Kosova’nın Sırbistan’dan tek taraflı bağımsızlık kararının kabul edilmesi, etnik çatışmalara yönelik dayatmacı çözümlerin doktrinlerini meşrulaştırmaktadır. Bununla birlikte bu durum, bir bölgenin veya devlet dışı aktörün tek taraflı bağımsızlığını da resmileştirmektedir. Yaşanan bu süreç, kendi kaderini tayin etme hakkını bağımsızlık hakkına dönüştürmektedir” (BMGK New York, 2008).

Kosova’nın tek taraflı bağımsızlığının uluslararası hukuka uygunluğunu savunan yazarların temel kaynağı, 1970 Dost İlişkiler Beyannamesi’ne dayanmaktadır. Bu paralelde, Yugoslavya’nın dağılma sürecinde ayrılan ilk devletlerden biri olan Hırvatistan bağımsızlık nedeni olarak, federal hükümette kendi temsiliyetinin engellenmesi tezini savunmuştu. Benzer şekilde, Kosova’da da halkın dahili kendi kaderini tayin etme hakkını kullanamaması ve var olan hükümette kendilerini temsil edememesi, uluslararası hukuk düzleminde Kosova’nın bağımsızlığını meşrulaştırmaktadır. Bir başka bakış açısından bağımsızlık kararı, insan hakları ve

azınlık haklarının ihlal edilmesi durumunda resmiyet kazanmaktadır (Martin, 2008, s.26-27).

Badinter Komisyonu, 1990 yılında Rugova tarafından kurulan Kosova Cumhuriyeti'ni onamamıştır ve diplomatik tanınma isteğini reddetmiştir. Komisyona göre, bağımsızlık sürecinde (uti possidetis juris), ne Sırp'ların ne de Arnavutların bağlı oldukları devletten ayrılmaları gerekmekte idi. Avrupa tarafından, Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlığı kabul edildikten sonra Kosova sorunu, azınlık sorunu olarak görülmüştür ve Kosova'nın Yugoslav Anayasası'nda Cumhuriyet statüsü olmadığı için Kosova'ya ayrılık hakkı verilmemiştir (Vrbetic, 2005, s.4-5). Akabinde UÇK ve Yugoslav Ordusu arasındaki çatışmaların artması ve yaşanan ciddi insan hakları ihlalleri sonucunda ayrılık hakkı yeniden yorumlanmış ve sonrasında NATO müdahalesi gerçekleşmiştir.

NATO müdahalesi ile birlikte BMGK'nin 1244 Kararı, Kosova'nın BM yönetimi altına girmesini sağlamıştır. Ancak 1244 Kararı'nda Kosova halkının kendi kaderini tayin etme hakkına değinilmemiştir. 1244 Kararı bildirisinin 10. paragrafında Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin egemenlik ve bütünlüğünün korunması ve üye ülkelerin bu hükme bağlı kalmaları deklare edilmiştir (Güvenlik Konseyi, 4011. toplantı, 1999).

Milošević rejimi döneminde görülen insan hakları ihlalleri göz önüne alındığında, Kosova kesin bir yönetim sorununu örneklemektedir (Vidmar, 2009, 799-800). Ahtisaari'ye göre, Kosova, bağımsızlığını Arnavutlar ve Sırp'lar arasındaki geçmişe bağlı, NATO müdahalesini tetikleyen Milošević dönemindeki Arnavutlara uygulanan baskılarda olduğu gibi, düşmanlık ve güvensizlik ile ilişkilendirmektedir. Bununla birlikte, 1999 yılından itibaren Kosova ve Sırbistan ayrı olarak yönetilmekte idi. 1244 Kararı ile Sırbistan, yönetme otoritesini Kosova'da uygulayamamıştır ve bu durum, geri döndürülemez bir süreç haline almıştır. Bu görüşlere karşı olarak temel bir tartışma, Sırp Hükümeti'nin Kosovalı Arnavutlara karşı uyguladığı insan hakları ihlallerinin NATO müdahalesi ve UNMIK'in (BM Kosova Geçici Yönetimi) kurulması ile sona ermesine dayanmaktadır. Buna göre, yeni Belgrad hükümeti Kosova'daki azınlık haklarının koruyacağını beyan etmişti ve bu nedenle ayrılık kararı kural dışı olacaktı (a.g.e.).

ABD, bölgede istikrarın geliştirilmesine yönelik tek seçenek olarak Kosova Cumhuriyeti'ni egemen bir ülke statüsünde tanımıştır. Almanya ise müzakerelerde ilerleme sağlanamayacağı savı ile Kosova'yı tanımıştır. Kosova'yı tanıyan ülkeler, genel olarak, Kosova'nın devlet olma kriterlerini yerine getirdiğini ve de facto bağımsızlığını onaylamaktadırlar. Burada anlaşılabilir ki, etnik bir gruba yönelik baskı yapılması ve esas hakların uygulanmasının reddedilmesi, ABD ve AB gibi Batı ülkeleri tarafından dikkate alınmakta ve böylece kendi görüşlerini uluslararası hukuk başlığı altında meşrulaştırmaktadırlar. Öte yandan, egemen ülkelerin kayda değer bir bölümü uluslararası hukukun farklı yorumlanmaması gerektiği tezi ile Kosova'yı tanımamaktadır.

5. KOSOVA'NIN BAĞIMSIZLIK KARARI VE TÜRKİYE İLİNTİSİ

Kosova Krizi'nde öncelikle Birleşmiş Milletler çerçevesinde bir çözüm bulunmasından yana olan Türkiye, Sırp'ların kendilerine yapılan teklifleri kabul etmemeleri üzerine gelen NATO müdahalesini desteklemiştir. Örneğin Türk savaş uçakları bombardımanlara katılmıştır. Bakanlar Kurulu, 27 Nisan 1999 tarihinde Balıkesir ve

Bandırma'daki havaalanlarının NATO savaş uçaklarına, Çorlu'daki havaalanının ise tanker uçaklarına açılmasını kararlaştırmıştır (Oran, 2001, s.512). Türkiye, müdahale sonrasında Kosova'da oluşturulan sivil yönetimde görevler üstlenmiş ve Kosova'nın yeniden yapılandırılmasında katkıda bulunmuştur. Örneğin Türk ordusu, KFOR'a (Kosova barış gücü) 1.000 kişilik bir birlikle katılmıştır. Türk birliği, Türklerin olarak yaşadığı Mamuşa, Dragoş ve Prizren yakınlarına yerleştirilmiştir (a.g.e, s.513).

5.1 Kosova'nın Türkiye ('nin Güneydoğusu) için Emsal Olma Mevzusu

18 Şubat 2008 tarihinde Türkiye Kosova'yı egemen bir devlet olarak şu cümleler ile tanımıştır: "Türkiye Cumhuriyeti, Kosova Meclisi'nin bağımsızlık bildirgesinin muhtevasını ve unsurlarını memnuniyetle karşılamış ve bu anlayıştan hareketle, Kosova Cumhuriyeti'ni tanıma kararı almıştır. Kosova'da hukukun üstünlüğü ile evrensel insan hakları, demokrasi ve çoğulcu değerlerin geliştirilmesi gerektiğine inanmaktadır. Türkiye, Kosova ile komşuları arasında karşılıklı güven ve işbirliği ortamının yaratılmasının zaruret teşkil ettiği görüşünü de taşımaktadır" (Türkiye Dışişleri Bakanlığı, 2008).

Kosova sorunu, Türkiye açısından Balkanlar'daki en karmaşık ve zor sorunlardan biri olmuştur (Oran, 2001, s. 508). Yugoslavya'nın ilk dağılma döneminde, Türkiye merkezîyetçi bir politika izlemekte idi. Ayrıca, kendi içerisinde ayrılıkçı Kürt güçleri ile mücadele ediyordu. O sebeple, Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlık kararlarına mesafeli bir tepki vermiştir. Her iki ülke ile diplomatik ilişkiler, ancak 1993 yılında büyükelçiliklerin açılması ile başlamıştır. Diğer yandan, Kosova'da yaşanan rahatsızlık silahlı çatışmaya dönüşünce Türkiye, birçok yönden Yugoslavya'nın karşısında yer alarak Arnavutları desteklemiştir.¹⁸ Yalnız, bu şekil bir bağımsızlığın Türkiye'nin Güneydoğu'su için emsal oluşturabileceği ileri sürülmüştür. Diğer bir anlatımla: Kosova'nın bağımsızlık kararının, Türkiye'de merkezi yönetime karşı ayrılıkçı Kürt hareketini hukuk düzleminde cesaretlendireceği ve Türkiye açısından bazı önemli sıkıntılar yaratacağı dillendirilmiştir (a.g.e., s. 511).

Kosova ile Türkiye/Güneydoğu arasında kurulan benzerlikler şu şekilde sıralanabilir: 1) Ülkedeki çoğunluktan farklı olan bir etnik grubun bir bölgede bulunması 2) Silahlı ayrılıkçı bir grubun (PKK ve UÇK) var olması ve 3) Hem Kosova hem de Güneydoğu Anadolu, her iki ülkenin ekonomik olarak en az gelişmiş bölgesi olması. Buna karşın önemli farklılıklar da gözlemlenebilir: 1) Türkiye'de Kürtler sadece Güneydoğu bölgesinde yaşamamaktadır. Örneğin İstanbul, Türkiye'deki Kürt vatandaşların en yoğun yaşadığı şehirdir. 2) Kosova'da yaşayan Arnavutlar ve Sırpalar arasında din, dil ve

¹⁸ Bu durumun üç temel nedeni vardır: 1) Arnavutların büyük bir kesiminin Müslüman olması ve Türk kamuoyundaki Arnavut destekçiliği, 2) Türklerin Arnavutlar ile sahip oldukları yakın ilişki (ve bu ülkenin dostluğunun Yunanistan ile ilişkiler bağlamında önem taşıması) ve 3) Reel politika: İngiltere, Fransa gibi Avrupalı devletlerin Miloşeviç yönetiminin insan hakları ihlalleri ile Balkanlarda bir sorun odağı olduğunu ifade etmeleri ve nihayetinde ABD'nin Yugoslavya'ya karşı sert bir tutumu (Oran, 2001, s. 508).

kültür bakımından kesin bir ayrılık söz konusudur. Paralelinde, bu iki kesim arasında evlilikler çok düşük bir oranda seyretmektedir. Ancak Türkiye’de Türkler ve Kürtler arasında -anadil farklılığına rağmen- toplamda böyle bir durum söz konusu değildir. 3) Arnavutlar ile Kürtler arasındaki bir başka temel farklılık, devlet ve topluluk olarak idari yönetim meselesidir: Arnavutlar, Balkan Savaşları’ndan sonra kendi devletlerini kurmuşlardır. Kosova Arnavutları ise Yugoslavya’da sırasıyla değiştirilen anayasalar ile otonom statü elde etmiştir ve nihayetinde otonom statüleri Yugoslav hükümetleri ile denk sayılmıştır. Ancak Kürtlere ait bir devlet veya özerklik statüsü olmamıştır. 4) Yugoslavya’da hüküm süren federal sistemin aksine Türkiye’de üniter sistem işlemektedir. 5) 1989 sonrasında Kosovalı Arnavutların kamusal alandaki faaliyetleri kısıtlanmıştır (kamusal alanda iş sahibi olamamak gibi). Türkiye’de anayasal vatandaşlık¹⁹ vardır ve böyle yasaklamalara yer yoktur (a.g.e., s. 510).

Türkiye’de Kosova’ya benzer şekilde kendi kaderini tayin etme hakkının uygulanabilirliği, Kürt kökenli vatandaşların Türkiye geneline yayılmaları ve evlilik yoluyla sağlanan kültürel birliktelik nedenleriyle mümkün değildir. Üstelik Kürt kökenli vatandaşların bulunduğu şehirlerin çoğunda (Hakkâri hariç) önemli miktarda Türk (ve Arap) nüfusu da bulunmaktadır. Bununla birlikte Kosova’da görülen Kuzey-Güney Kosova arasında yaşanan Sırp-Arnavut çatışmalarına benzer bir durum Türkiye’de yaşanmamaktadır.

Özetle belirtmelidir ki, Batılı devletler (ABD, Avrupa) insan hakları ihlallerini, azınlıklara yönelik baskı ve şiddet uygulamalarını, müdahale nedeni addetmektedirler. O sebeple, Kosova gibi Sudan-Darfür konusunda da siyasi olarak müdahale etmişlerdir. Altı çizilmelidir ki, Türkiye, NATO üyesidir. Bugüne kadar NATO içerisinde bir üyenin diğer bir üyeye askeri bir müdahalesi gerçekleşmemiştir. Müdahale politikasının Türkiye için tek yansıması, Kıbrıs Barış Harekâtı (1974) sonrasında uygulanan ekonomik ve askeri ambargodur.

5.2 Türkiye’nin Balkanlar Politikasının Ana Hatları

Türkiye, uzun yıllar Osmanlı idaresinde kalan Balkan coğrafyasına olan ilgisini inkâr etmemiştir (Tüysüzöğlü, 2008, s. 91). Soğuk Savaş dönemi boyunca Türkiye’nin Balkan devletleri ile ilişkisi birçok bakımdan gergin bir hal almıştır. Bunun başlıca sebepleri şunlardır:

- 1) Balkanlarda komünist yönetimli ülkelerin bulunması,
- 2) Özellikle Bulgaristan’ın Türklere yönelik asimilasyon politikası ve
- 3) 1960’lı yıllardan bu yana devam eden siyasi Türk-Yunan rekabeti.

İfade edilmelidir ki, 1980 sonrasında Balkanlar coğrafyasında tecrübe edilen sosyalizmden kapitalizme geçiş dönüşümü, Türkiye açısından bölgeye yönelik yeni politik-kültürel, ekonomik ve askeri olanaklar ortaya çıkarmıştır. Öte taraftan, bu dönemde dış politika ilişkilerinde hem bölge ülkelerini hem de Türkiye’yi düşündüren

¹⁹ Türkiye’de azınlık statüsü Lozan Antlaşması kapsamında sadece Müslüman olmayan vatandaşlar için tasarlanmıştır. İlaveten dil, kültür ve tarih mirası üzerine kurulmuştur. O nedenle, Kürtler azınlık olarak tanımlanmamaktadır.

bir kaos ortamı belirgin bir hal almıştır (Poulton, 1991). Kısaca söylenebilir ki, Türkiye Balkan Savaşları (1912-1913) ile ayrıştığı Balkanlar siyasetine 1990 sonrası yeniden dönmüştür.

Balkanlar, Türkiye için her şeyden evvel “Batı’ya açılma yoludur” (Uzgel, 2001, s. 170). Ayrıca, önemli miktardaki Türk kökenli azınlık toplulukları için yurt fonksiyonu görmektedir (Brown, 2000). Türk dış politikasında 1990’lı yıllarda başlayan çok boyutlu bir evreye geçiş çalışmaları Balkanlar’da da kendini göstermiştir. Hem tarihsel arka plan hem de kültürel-demografik yakınlık, burada ana etkenler olmuştur. Gerek bölgesel gelişmeler gerek AB üyeliği kapsamında, bu yeni yaklaşım, stratejik zorunluluk olarak kabul edilmiştir.

Balkanlar’a ilişkin Türk dış politikasının başlıca hedefleri olarak aşağıdakiler zikredilebilir:

- 1) Ülkenin bölgedeki politik-kültürel, ekonomik, askeri potansiyellerini ve işbirliği oluşumlarını geliştirerek sürdürmek,
- 2) Güvensizlik ve istikrarsızlık temel bir karakter haline bürünmüş bölgede, Türk ve Müslüman unsurların haklarını savunmak,
- 3) Kimi bölge devletlerindeki Türkiye kaygısını önlemek; ilişkilerdeki sorunları olası çözümler formülleyerek, daha iyi bir diplomasi üretmek.

Türkiye’nin bu yeni Balkanlar politikası bölge devletlerinin bir kısmında (Bosna-Hersek, Arnavutluk, Makedonya ve en son Kosova’da) memnuniyetle, diğer bir kısmında (özellikle Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan’da) kaygıyla karşılanmaktadır. Kaygıcılarının gündeminde genel anlamda “Türk-Müslüman ittifakı tarafından çevrelenme” hissi ön plana çıkmaktadır.

Türkiye’nin Balkanlar politikasının son kertede en kırılgan tarafı, Osmanlı hâkimiyetinden gelen negatif algılardır (Özgür, 1999). Özellikle 2005 sonrası dönemde teoriden pratiğe geçme işaretleri vermiş çok taraflı Türk dış politikasının bu bölgede en geçerli addedilebilecek misyonu, güvenliği oturmamış ülkeler hatlarında arabulucu bir aktör olabilmesidir. Bölgede hassas etnik yapı ve dini farklılıklar aşikârdır. Her ne kadar Türk dış politika kuramcıları “Neo-Ottomanism” (Yeni-Osmanlıcılık) retorliğini kullanmadıklarını yineleseler de, böyle bir algı bölge halklarının önemli bir kesitinde mevcuttur. Bu endişeyi gören Türk diplomatlar çok yönlü tutumlar ile Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan gibi ülkelerde negatif seyreden Türk imajını günden güne tamir etme hedefinde ilerlemektedir. Bu konjonktürde en etkin dış politika vurgusu “demokratik değerler” ve “ortak Balkanlık kültürü” olacaktır (Kut, 2005).

1990 sonrası dönemde eksen değiştiren Balkan ülkeleri, daha ziyade AB devletleri ile ilişkiler geliştirdiler; dış politikalarında AB üyeliği hülyalarını süslemektedir. Bu sebeple, AB’nin büyük üyeleri (Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya) bölgede Türkiye’den daha acar atılımlar gerçekleştirdiler. ABD’nin de varlığına ve bölgede rekabet edebilecek, iç-dış siyaset ve ekonomi düzlemlerinde beklediği istatistiklerin eksikliğine rağmen, Türkiye’nin bölge için kayda değer bir öneme sahip olduğu kanaatindeyiz.

SONUÇ

Kosova'nın bağımsızlık kararı ile uluslararası ilişkilerde yeni bir dönem başlamıştır. Egemen bir devletin nihai statüsü ve azınlık konumundaki oluşumların kendi kaderini tayin etme meselesi, küresel aktörlerin dahli ile uluslararası hukukta yeni bir boyut kazanmıştır. O nedenle, Kosova'nın benzer ülkeler için emsal olabilirliği, daha çokça tartışılacaktır. Birleşmiş Milletler'de veto yetkisine sahip 5 daimi üye arasında yapılan oylamada ABD, Birleşik Krallık ve Fransa tarafından desteklenirken, Rusya ve Çin Halk Cumhuriyeti tarafından reddedilmiştir. Kosova'nın bağımsızlık ilanında küresel güçlerin farklı tepkileri, bundan sonrası gelişmeler üzerinde ışık tutucu olacaktır.

Bu bağlamda: ABD, Kosova üzerinden küresel diplomatik bir güce kavuşmuştur. AB, ortak dış politika yürütmeye ve sorunlu bölgelere asker konuşlandırmada sıkıntılar yaşamıştır. Rusya'nın Doğu Avrupa'da, bölge ülkelerinin AB'nin siyasal ve ABD'nin güvenlik sistemine girmesiyle etkinliği zayıflamıştır, fakat oluşturacağı yeni politikalar ile özellikle Batı Balkanlar'da birkaç ülkeyi nüfuzu altına alabilir. Doğalgaz politikası ile Avrupalı ülkeler nezdinde kendine alan açmak isteyen Rusya'nın Balkanlar'dan tamamen soyutlanması, küresel güç denklemlerinde bu ülkeyi sarsacaktır. Çin ve Hindistan, net bir ABD karşıtlığı yapmasalar da, kendi toprak bütünlüğünü dikkate alan bir politika izlemektedirler.

Kosova; Hırvatistan, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ, Arnavutluk ve Makedonya ülkelerinin oluşturduğu Batı Balkanlar'da son ülke olmuştur.²⁰ Bu coğrafyada etnisite karışıklıkları ve toprak bütünlüğü problemleri hem devletlerin istikrar kazanmalarını hem de bölgesel entegrasyonu olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Kosova'nın bağımsızlık kararı bu çerçevede, Balkanlar ve yakın bölgelerde itirazlara neden olmaktadır. Her şeyin pamuk ipliğine bağlı olduğu varsayılan bu coğrafyada, kimi ülkeler Kosova'nın bağımsızlığının Arnavut milliyetçiliğini tetikleyeceğini ve Makedonya'yı içeren bir yayılmacılığı kaşıyacağını iddia etmektedirler. Buna karşın Arnavut yetkililer, Kosova ile birleşme ve diğer ülkelere toprak talep etme gibi bir niyetlerinin olmadığını ve olmayacağını beyan etmektedirler.

Kosova'nın bağımsızlığının Türkiye ile ilintisi ve Türkiye'nin Balkanlar politikası bağlamında altını çizmek gerekir ki, Balkanlar ile Osmanlılardan gelen ilişkiler Cumhuriyetin kuruluşu ile kopmamıştır. Türkiye yaşayan Balkan göçmeni vatandaşlar, burada önemli bir faktör olagelmışlerdir. Dahası, Müslüman Boşnak ve Arnavutlar olmak üzere yurtdışında yaşayan kültürel akrabalar, soydaş ve dindaş olarak kabul edilegelmişlerdir. Türkiye, özellikle Batı Balkanlar'da aktif dış politika takip etmektedir. Bu stratejinin, eski dostlukların yanında eski korkuları da canlandırdığı ileri sürülmektedir. Özellikle Sırlar, -kimi ortak çalışmalara rağmen- Türkiye'nin bölge politikasına kuşku duymaktadır. Türkiye'nin aktif politikasında, Yugoslavya Savaşı

²⁰ Kosova'yı yöneten 23 AB ülkesiyle ABD ve Türkiye'den oluşan grubun temsilcisinin 10 Eylül 2012 tarihinde yaptığı açıklama ile ülke üzerindeki uluslararası idarenin son verildiği bildirilmiştir. Kosova'nın tam bağımsız olduğu açıklamasını Sırbistan "anlamsız" olarak nitelemiştir. Kosova Başbakanı Haşim Taci ise Kosova'nın kuzeyinde çoğunlukta olan ve Arnavut yönetimin kontrolü dışında bulunan Sırların, Kosova'nın diğer toplulukları ile bütünleştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. BBC Türkçe: Kosova artık 'tam bağımsız', http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2012/09/120910_kosovo.shtml (10.9.2012).

sonrası Bosna-Sırbistan için arabuluculuk aksiyonları ve Yunanistan ile Makedonya arasındaki isim sorunundaki çalışmaları zikredilebilir. Kosova, Türkiye'nin Balkanlar politikasında önemli bir ayak kabul edildiğinden, bağımsızlığına hızlıca onay verilmiştir. İlaveten, Kosova Sorunu'nda bölgesel ve küresel unsurların dışında kalınmak istenmemiştir. Öte taraftan, Kosova'nın Güneydoğu'ya emsal teşkil etme konusu, karşılaştırmanın birbirine uymayan özelliklerine işaret edilerek gerçekçi bulunmamıştır.

Sonuç olarak, Türkiye'nin dış politikaları, nihayetinde, içinde konumlandığı Batı Bloğu (ABD ve AB) paralelinde işlemeye devam etmektedir. Balkanlar başlığında, AB üyeliği hususu unutulmamalıdır. Kosova konusunda yerel faktörler (soydaş ve dindaş olgusu), dış faktörler kadar (belki de daha fazla) rol oynayarak, varoluşsal Güneydoğu karşılaştırmasında (ve adeta riskli bir arazide) inisiyatif aldırıldığı söylenebilir.

KAYNAKLAR

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, New York, 2008
http://www.mfa.gov.rs/Policy/Priorities/KIM/jeremic110308_e.html (7.4.2012)

Brown, C., 2000, İmparatorluk Mirası, Balkanlar'da ve Orta Doğu'da Osmanlı Damgası, İletişim, İstanbul

Brzezinski, Z., 2010, Büyük Satranç Tahtası/Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri, Çeviren: Yelda Türedi, İnkilap Kitabevi, İstanbul

Buzan, B., 2004, The United States and the great powers: World politics in the twenty-first century. Polity Pres, Cambridge

Chomsky, N., 2003, Batı'nın Yeni Standartları, Everest Yayınları, İstanbul

Çaycı, S. / Türbedar, E., 2007, Kendi Kaderini Tayin Hakkı ve Ayrılıkçılık: Kosova'nın Bağımsızlığı Emsal Teşkil Eder mi?, Stratejik Analiz Dergisi, ASAM Yayınları, Ankara

Dağı, Z., 2002, Rusya'nın Dönüşümü, Boyut Kitapları, İstanbul.

Dugin, A., 2003, Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım, Küre Yayınları, İstanbul

Eichengreen, B., 2003, Putting It Together: The Foibles and Future of the European Union, Foreign Affairs, New York

Fierstein, D., 2008, Kosovo's Declaration of Independence: An Incident Analysis of Legality, Policy and Future Implications, Boston University, Boston

Fouskas, V. K., 2004, *Balkanlar Ortadoğu Kafkasya: Soğuk Savaş Sonrası ABD Politikaları*, Aykırı Yayınları, İstanbul

Gallagher, T., 2005, *The Balkans in the New Millenium; in the shadow of the war and peace*, Routledge, New York

Güvenlik Konseyi, 4011. toplantı, 1999 <http://www.nato.int/kosovo/docu/u990610a.htm> (25.3.2012)

Jansen, R., 1999, *Albanians and Serbs in Kosovo: An Abbreviated History An Opening for The Islamic Jihad in Europe*, Colarado State University, Colarado

Kamalov, İ., 2007, *ABD-Rusya Çekişmesi Devam Ediyor*, Stratejik Analiz Dergisi, ASAM Yayınları, Ankara

Kahl, T. / Sallanz, J., 2008, *Die Dobrudscha. İç: Thede Kahl, Michael Metzeltin, Mihai-Răzvan Ungureanu (Hg.): Rumänien. Raum und Bevölkerung – Geschichte und Geschichtsbilder – Kultur – Gesellschaft und Politik heute – Wirtschaft – Recht – Historische Regionen*, S. 857-879, Wien-Berlin, LIT Verlag.

Kissinger, H., *Does America Need a Foreign Policy?: Toward a Diplomacy for the 21st Century*. 2001, Simon & Schuster, New York

Kut, Ş., 2005, *Balkanlar'da Kimlik ve Egemenlik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul

Kut, Ş., 1999, *Bosna'dan Kosova'ya: ABD ve AB'nin Balkan Politikasında Süreklilik ve Değişim*, Sosyal Demokrat Değişim, Sayı 12

Leonard, M., 2006, *Why Europe Will Run the 21st Century*, PublicAffairs, New York

Malcolm, N., 1998, *Kosovo: A Short History*, Macmillan, London

Maresceau, M., 1997, *Enlarging the European Union*, Longman Publishing, London

Martin, B., 2008, *Secession and Statehood: The International Legal Status of Kosovo*, University of Otago, Dunedin

Meredith, R., 2008, *The Elephant and the Dragon: The Rise of India and China and What it Means for All of Us*, W.W Norton and Company, New York

Millward, J. A., 2007, *Eurasian Crossroads: A History of Xinjiang*, Columbia University Press, New York

Muharremi, R., 2008, *Kosovo's Declaration of Independence: Self-Determination and Sovereignty Revisited*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden

Navnita, B., 2000, State, identity and violence: Jammu, Kashmir and Ladakh, Manohar, New Delhi

Özgür, N., 1999, Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi, Der Yayınları, İstanbul

Poulton, H., 1991, Balkanlar, Çatışan Azınlıklar Çatışan Devletler, Sarmal Yayınevi, İstanbul

Reference re Secession of Quebec, [1998] 2 S.C.R. 217
<http://scc.lexum.org/en/1998/1998scr2-217/1998scr2-217.html> (24.3.2012)

Rehn, O., 2006, The EU accession process, an effective tool of the European foreign and security policy, NATO Parliamentary Assembly, Brussels, 21 February 2006, <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/06/112&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en>, 13.4.2012

Reid, T. R., 2004, The United States of Europe: The New Superpower and the End of American Supremacy, Penguin Press, New York

Rosefielde, S., 2004, Russia in the 21st Century: The Prodigal Superpower, Cambridge University Press, Cambridge

Samancı, U., 2011, Uluslararası Adalet Divanı'nın Kosova'nın Bağımsızlık İlanına İlişkin Danışma Görüşü, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 2, Sayı 2

Shirk, S. L., 2008, China: Fragile Superpower, Oxford University Press, Oxford

Singler III, J., A Look at Albanian Nationalism and the KLA, <http://www.kosovo.net/sigler.html> (14.3.2012)

Tüysüzoğlu, G., 2008, Kosova'nın Bağımsızlığı ve Dünya Politikasına Etkileri, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul

Uluslararası Adalet Mahkemesi, Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo, No. 2010/25, 2010 <http://www.icj-cij.org/docket/files/141/16012.pdf#view=FitH%26pagemode=none%26search=%22self-determination%22> (22.3.2012)

Uzgel, İ., 2001, 1980-90: Batı Bloku Ekseninde Türkiye – 2, Balkanlarla İlişkiler, iç: Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 2: 1980-2001, Baskın Oran (Ed.), S. 167-181, İletişim, İstanbul

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 21, Sayı3, 2012, Sayfa 371-390

Vidmar, J., 2009, International Legal Responses to Kosovo's Declaration of Independence, VANDERBILT JOURNAL OF TRANSNATIONAL LAW [Vol. 42:779]

Vrbetic, M., 2005, The Problem of Kosovo's Final Status, University of Nebraska <http://www.unomaha.edu/esc/2005Proceedings/MartaVrbetic.pdf> (9.4.2012)

Yaşın, G. K., 2005, Balkanlarda Boru Hattı Yarışı, Cumhuriyet Strateji, Sayı 41

Yılmaz, M., 1998, Avrasya Yeni Bir Uygarlık Yolu Olabilir Mi? Uygarlığın Yeni Yolu Avrasya, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul